

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ
РАНЬОГО ВІКУ ГРУПИ РИЗИКУ»**

Виконала:

здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціалізація 016.01 Логопедія

Ольга Хомічук

Науковий керівник:

Наталія Гаврилова, кандидат психологічних наук,
професор кафедри логопедії і спеціальних методик

Рецензент:

Олена Чопік, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри
психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ	6
1.1. Особливості розвитку мовлення у дітей раннього віку (до 3-ох років)....	6
1.2. Характеристика дітей раннього віку з групи ризику виникнення порушень мовлення.....	16
1.3. Методики та технології розвитку мовлення у дітей раннього віку.....	26
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ	36
2.1. Ставлення батьків до спілкування з дитиною.....	36
2.2. Умови забезпечення ефективного розвитку мовлення у дітей раннього віку.....	50
2.3. Особливості формування мовлення у дітей раннього віку.....	59
2.4. Рекомендації для батьків, щодо попередження виникнення у дітей порушень мовлення.....	69
Висновки до другого розділу.....	75
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. З кожним наступним роком життя висуває все більш високі вимоги не лише до нас, дорослих людей, а й до дітей: зростає обсяг знань. Для того щоб допомогти дітям впоратися із важкими завданнями, необхідно подбати про повноцінне і своєчасне формування у них мовлення. Адже завдяки цьому відбувається розвиток дитини, за допомогою слова ми висловлюємо свої думки.

Що потрібно зробити для того, щоб мовлення дитини розвивалося правильно?

Відповіді на ці питання шукають різні науковці: логопеди (Н. Гаврилова, О. Мілевська, Ю. Рібцун, В. Тищенко, О. Ткач, ін.), лінгвісти (А. Богуш, М. Вашуленко, К. Крутій, ін.), психологи (Ж. Піаже, ін.) і т. буд. Ними було охарактеризовано причини виникнення порушень мовлення, їх структуру, запропоновано пояснення механізмів розвитку мовлення, ін [5-7, 11, 29-30].

Вирішення цих завдань тісно пов'язане з профілактикою та своєчасним виявленням відхилень у мовленнєвому розвитку дітей.

За даними статистики, у світі кількість мовленнєвих розладів зростає, у зв'язку з чим актуальність їх профілактики розглядається як проблема, що потребує термінового вирішення.

Батькам дітей, у процесі попередження виникнення порушень мовлення, відводиться ведуча роль. В. Кисличенко була розроблена програма логопедичного супроводу сім'ї спрямована на вирішення цієї проблеми вже з народження дитини. Де під логопедичним супроводом розглядали цілеспрямовану, послідовну, неперервну дію у спеціально організованих умовах, відповідних психофізичним особливостям дитини-логопата. Згідно досліджень В. Тарасун, це – дія у зоні «найближчого розвитку», із прогнозуванням «поля подальших труднощів у вихованні та навчанні» дитини.

Логопедична робота з дітьми раннього віку включає в себе кілька

напрямів: попередження виникнення первинних та можливих вторинних порушень мовлення; профілактика (пропедевтика) їх виникнення; подолання вже наявних розладів мовлення; вдосконалення його різних сторін і якостей. Паралельно з корекцією мовлення передбачають розвиток інших психічних процесів і функцій. Досить часто, уся логопедична робота сприймається тільки як деякі дії, прямо спрямовані на усунення неправильної вимови фонем. Це зрозуміло, оскільки якість фонетичного боку мовлення у першу чергу сприймається, що викликає викликають найбільше занепокоєння родичів дитини. Але при такому підході часто ігнорують інші напрямки роботи логопеда. Попередження виникнення порушень мовлення у дітей раннього віку, яке здійснюється різнобічно розглядається як одна з найвагоміших проблем яка недостатньо повно вирішена. Таким чином, вибір теми кваліфікаційної роботи обумовлений її актуальністю.

Метою дослідження є з урахуванням особливостей ставлення батьків до процесу формування мовлення у дітей раннього віку розробити рекомендації, використання яких сприятиме різнобічному розвитку дітей раннього віку групи ризику.

Досягнення поставленої мети забезпечувалося вирішенням наступних **завдань** дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми попередження виникнення порушень мовлення у дітей раннього віку (до 3-ох років).
2. За результатами діагностики визначити особливості розвитку мовлення у дітей раннього віку.
3. Визначити загальну обізнаність батьків щодо стану розвитку мовлення у їхніх дітей.
4. Розробити методичні рекомендації для батьків, щодо забезпечення умов формування мовлення у дітей раннього віку групи ризику.

Об'єктом дослідження є процес формування мовлення у дітей раннього віку (від 0 до 3 роки).

Предметом дослідження виступають особливості формування

мовлення у дітей раннього віку групи ризику.

Для рішення поставлених завдань нами застосовувалися такі методи дослідження:

- 1) Теоретичні методи: аналіз науково-теоретичних та методичних джерел та узагальнення результатів дослідження.
- 2) Емпіричний метод: анкетування.
- 3) Якісний та кількісний аналіз результатів дослідження.

Теоретичне значення дослідження: полягає у поглибленні теоретичних знань про особливості становлення мовлення у дітей раннього віку та чинники ризику, які можуть його порушити; доповненні уявлень про психолого-педагогічні умови, необхідні для забезпечення ефективного мовленнєвого розвитку дитини на ранніх етапах дитинства; розробці практичних рекомендацій для батьків щодо створення комунікативного середовища та стимулювання спілкування з метою профілактики мовленнєвих порушень.

Практичне значення дослідження: полягає у тому, що розроблені рекомендації можуть бути використані батьками дітей раннього віку для забезпечення їх повноцінного мовленнєвого розвитку, а також педагогами закладів дошкільної освіти у роботі з дітьми групи ризику виникнення порушень мовлення. Запропонований у роботі діагностичний інструментарій може застосовуватися як засіб моніторингу мовленнєвого розвитку дітей віком до 3 років. Отримані результати дослідження можуть стати підґрунтям для подальшої розробки технологій логопедичного супроводу сімей, які виховують дітей групи ризику з виникнення порушень мовлення.

Апробація дослідження: Передумови успішного розвитку мовлення у дітей групи ризику раннього віку. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О. Гаврилова. Вип. 14. Кам'янець-Подільський. Видавець Ковальчук О.В. 2023. 791 с.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел. Повний обсяг роботи – 89 сторінок.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз та проведене нами емпіричне дослідження з проблеми особливостей формування мовлення у дітей раннього віку групи ризику дозволили сформулювати наступні висновки:

1. Розвиток мовлення починається у дітей від народження. З першим криком дитини відбувається активне залучення до цього процесу дихальної, голосової та артикуляційної ланки, що входять у склад органів, що забезпечують функцію мовлення. До року емоційне спілкування є тим стимулом, що забезпечує активний розвиток мовлення. Після року головним видом спілкування є ситуативно-ділове. Воно продовжує стимулювати розвиток мовлення у малюків.

Визначено, що перші форми мовлення, які розвиваються у дітей раннього віку - це описове та ситуативне. Починають також формуватися комунікативна, узагальнююча та регуляційна функції мовлення. Активно накопичується словниковий запас, що включає назви живих та неживих предметів, що оточують дитину; слова що позначають дії; слова, що позначають якісні ознаки пов'язані з емоційними переживаннями дитини; слова, що позначають вимоги, пропозиції та бажання. Формується також слухання і розуміння мовлення оточуючих, розповідей віршів та казок. Цей вік є також початком оволодіння граматиною.

У перші роки життя дитина накопичує інформацію орієнтуючись на зразки, що її оточують: мовлення авторитетних для неї осіб чи джерел інформації; предметну діяльність, поведінку тощо. Емоційне мовлення для неї є, в першу чергу стимулом для розвитку загалом, шляхом постановки цілі, яка може досягатися тощо.

2. На основі аналізу наукових джерел було визначено, що до категорії дітей групи ризику належать діти, які за станом здоров'я, рівнем мовленнєвого та загалом психічного, соціального розвитку знаходяться в межовій зоні між

нормотиповими віковими показниками та порушенням (це уже не нормотиповість, проте і не порушення).

3. Виявлено, що батьки у спілкуванні зі своїми дітьми найчастіше орієнтовані на забезпечення їх іграми і спонуканні ігрової діяльності. Батьків більше турбує чому дитина самотійно не грається, а не чому вона не хоче і не вміє спілкуватися з оточуючими.

Анкетування показала, що лише 10% дітей раннього віку граються самотійно, інші прагнуть взаємодії з дорослими у грі. Це питання турбує батьків, оскільки займає час дорослого, який він хотів би витратити на щось інше. Мало хто з батьків розуміє, що така поведінка є нормотиповою для дитини раннього віку. Саме вона спонукає розвиток у неї навичок спілкування. У взаємодії відбувається наслідування мовлення та поведінки дорослих, саме від них вона черпає інформацію для активного розвитку.

Визначено диференційовані індивідуальні уподобання дітей у грі, від настільних до рухливих ігор. Це вказує на те, що індивідуальні здібності у дітей починають проявлятися уже в ранньому віці. Важливим є лише спрямувати їх у потрібне русло. Також індивідуальним є і темп розвитку цих дітей. Позитивним є і те, що більшість батьків (70%) дозволяють дітям вибирати ігри за власним інтересом, підтримуючи їхню ініціативу та допитливість.

Діти часто проявляють допитливість у нових ситуаціях та інтерес до дій дорослих і дітей, що сприяє їх соціалізації та пізнавальному розвитку.

Анкетування також дало можливість окреслити зміст основних помилок, що гальмують розвиток мовлення у дітей, що спонукає віднести їх до групи ризику. Зокрема, коли батьків задовільняє, що їхня дитина самотійно грається і не проявляє інтерес до батьків чи рідних. Коли батьки більше зосереджуються на тому, щоб купити дітям додаткову іграшку, проте при цьому мало звертають увагу, щоб провести із нею час, поспілкуватися. Про те чи правильно дитина говорить і наскільки вона чітко позначає мовленням свої

потреби говорять мало. Більшість вважають, що ще дитина мала і ще виговориться.

4. Отримані результати лягли в основу практичних рекомендацій для батьків щодо оптимізації мовленнєвого оточення та цілеспрямованої стимуляції комунікації з метою попередження і своєчасного виправлення можливих порушень мовлення.

Основними засобами розвитку у дітей раннього віку передумов виникнення у них мовлення визначено ігри та вправи. Такі види роботи доступні та зрозумілі батькам дітей, а тому вони були рекомендовані для проведення з дітьми.

Було визначено основні напрямки у яких можуть працювати батьки з дітьми уже вдома, розвивати:

- мовленнєвий видих;
- артикуляційну моторику;
- моторику пальців рук;
- слухову увагу та фонематичне сприймання;
- розуміння мовлення.

Така взаємодія дитини з дорослим має бути задоволенням для обох, спілкування має проходити в атмосфері спокійної радості. Батьки мають бути максимально уважними до своїх дітей, демонструвати їм зразки правильного, чіткого, інтонаційно-виразного і, водночас, простого та зрозумілого мовлення (зорієнтованого на індивідуальні та вікові особливості малюка).

Саме за таких умов мовлення буде максимально інтенсивно розвиватися у відповідності до потенційних можливостей дитини, якщо ж цього не відбувається – це слугуватиме підставою для звернення до відповідних фахівців (логопеда, невролога, психіатра, ін.) для забезпечення уже багатопрофільного супроводу малюка з метою максимально попередити чи уже корегувати наявне у неї порушення мовлення.

Наше дослідження буде продовжене з метою апробації цих рекомендацій на практиці та визначення індивідуальних проблем у спілкування, які можуть виникати у батьків із дітьми раннього віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Н. Особливості проведення занять з розвитку мовлення дітей раннього віку / Н. Антонова //Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 17-18 квітня 2019 р.) / за ред. О.А.Голюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. Вип. 8. С. 99-101
2. Баскакова О. Ф. Раннє виявлення і профілактика мовленнєвих порушень у дітей. Таврійський вісник освіти. 2015. № 2 (1) С. 70-77.
3. Белкіна О. М. Алгоритм навчання немовленнєвої дитини раннього віку. Таврійський вісник освіти. 2017. № 2. С. 43-47.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В., Саприкіна О. В. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. 408 с.
5. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 374 с.
6. Богуш А. М. Розвиток активного мовлення немовлят у другому півріччі першого року життя. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. КД Ушинського. 2011 № 1-2 С. 3-6.
7. Богуш А. М. Розвиток діалогічного мовлення дітей на другому році життя. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/14059/1/Bogush.pdf> (дата звернення: 10.09.2023).

8. Борецька М. Розвиток словникового запасу дітей дошкільного віку. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18138/1/46_Boretska.pdf (дата звернення: 11.09.2023).
9. Брушневська І. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Педагогічний часопис Волині. 2016. № 1 С. 70-75.
10. Вправи для розвитку мовлення дітей 3-5 років. URL: <https://desnianochka.dnz.in.ua/sites/desnianochka.dnz.in.ua/files/inline-files/vpravi-dlya-rozvitku-movlennya-ditey-3-5-rokiva.pdf> (дата звернення: 14.09.2023)
11. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2012. № 20 (1) С. 293-315.
12. Глухов В. Загальна фазова діяльність мовленнєвої діяльності. URL: <http://ibib.ltd.ua/obschaya-faznaya-struktura-rechevoy-35038.html> (дата звернення: 02.10.2023)
13. Гужанова Т.С. Педагогічні умови своєчасного розвитку мовлення дитини в перші роки життя. Оновлення змісту, форм та методів навчання виховання в закладах освіти: збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 15 (58) С. 93-95.
14. Дячук Н. В. Реалії мовленнєвої діяльності: психолінгвістичний підхід. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2015/realiyi-movlennyevoyi-diyalnosti-psyho/> (дата звернення: 01.10.2023).
15. Джемула Г. Конструктор слів / Г. Джемула // Джміль. 2016. № 6. С. 6–10.
16. Дитина : програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець. – 3-тє вид., доопрац. та доп. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.

17. Дідус І. Казка в системі мовленнєвого розвитку дошкільників / І. Дідус // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2018. № 5. С. 42–48.
18. Єлік А. В. Стимуляція мовленнєвої активності у дітей дошкільного віку з порушенням мовленнєвого розвитку: кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» / наук. керівник к.б.н., доцентка Г. М. Семашкіна; Міністерство освіти і науки України; Херсонський держ. ун-т, Педагогічний факультет, Кафедра спеціальної освіти. Херсон: ХДУ, 2021. 51 с.
19. Івах С. М., Паласевич І. Л. Психолого-педагогічні умови мовленнєвого розвитку дітей раннього віку в процесі спілкування з дорослими. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 6. Т. 1 С. 84 – 87.
20. Камінська Ю. В. Подолання темпо-ритмічних порушень у дітей дошкільного віку: аналіз проблеми. 2013. № 23 (2) С. 226-234.
21. Король А. Розвиток мовлення дітей першого року життя. URL: <https://www.logoclub.com.ua/poradi-logopeda/rozvitok-movlennya/18-rozvitok-movlennya-ditej-pershogo-roku-zhittya> (дата звернення: 10.09.2023).
22. Калмикова Л. Діагностика мовленнєвого розвитку / Л. Калмикова, Н. Харченко // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2016. № 12. С. 27–35.
23. Калмикова Л. О. Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри : навч.-метод. посібник / Л. О. Калмикова. Київ: Слово, 2017. 448 с.
24. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс: навч.-метод. посібник / Л. О. Калмикова. Київ: Слово, 2016. 384 с.
25. Калмикова Л. Проблеми з мовленням? Подбаймо про мотиви : діагностика і розвиток мовленнєвих мотивів старших дошкільнят / Л. Калмикова // Дошкільне виховання. 2016. № 5. С. 2–5.

26. Калуська Л. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» / Любомира Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. 144 с.
27. Карпицька Л. В. Сторітелінг – сучасна технологія розвитку монологічного мовлення у дітей із логопедичними ускладненнями старшого дошкільного віку / Л. В. Карпицька // Логопед. 2019. № 12. С. 4–7.
28. Козира В. М. Технологія критичного мислення у навчальному процесі : навч.-метод. посібник для вчителів / В. М. Козира. – Тернопіль : Астон, 2017. – 60 с.
29. Крутій К. STREAM-освіта: розвиваємо критичне мислення дошкільнят / К. Крутій, І. Стеценко // Дошкільне виховання. 2020. № 3. С. 3–8.
30. Крутій К. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / К. Крутій. Запоріжжя : ЛПІС, 2005. 208 с.
31. Кульчицька Н. В. Загадки як засіб розвитку мовлення дитини / Н. В. Кульчицька // Логопед. – 2014. – № 4. – С. 8–12.
32. Кушнерук Т. Прийоми розвитку зв'язного мовлення дітей, про які мають знати педагоги / Т. Кушнерук // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2017. – № 11. – С. 33–37.
33. Левкович С. Інноваційні методи і технології навчання дітей рідної мови і мовленнєвого спілкування. Обмін досвідом. URL: <http://leleka.rv.ua/innovaciynni-metody-i-tehnologiyi-navchannya-ditey-ridnoyi-movy-i-movlenniyevogo-spilkuvannya.-obmin-dosvidom.html> (дата звернення: 10.09.2023)
34. Лисенко О. М. Особливості організації логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку. Освітній простір України. 2018. №13. С. 167-172.
35. Лисенко О. М., Тринчій В. Організація корекційної роботи в закладах дошкільної освіти з дітьми групи ризику. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/3482%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D>

[1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-6986-1-10-20200331.pdf](#) (дата звернення: 28.09.2023)

36. Левицька М. Бачити, чути, говорити, або розвиток мовлення дітей з порушеннями зору / М. Левицька // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2020. № 3. С. 28–31.

37. Лічман Н. М. Кінезіологія як засіб розвитку мовлення та інтелектуальних здібностей дітей з особливими освітніми потребами / Н. М. Лічман // Логопед. 2018. № 6. С. 12–16.

38. Логвинчук С. Л. Дидактичні ігри, вправи, творчі завдання: розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників : методичний посібник / С. Л. Логвинчук. Харків : Основа, 2013. 191 с.

39. Логвинчук С. Мовленнєва компетенція – засобами гри : ефективний досвід / С. Логвинчук // Дошкільне виховання. 2016. № 2. С. 11–15.

40. Луценко І. Спілкуємося на рівних : організація комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільнят на засадах дитиноцентризму / І. Луценко // Дошкільне виховання. 2015. № 1. С. 5–10.

41. Манько Н. В. Методика дослідження мовленнєвого розвитку дітей раннього віку. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/2184-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-3915-1-10-20190424.pdf> (дата звернення: 13.09.2023)

42. Маргітч М. Я. Методика розвитку мовлення і навчання дітей мови. URL:<http://genius-ja.uz.ua/images/files/-pdf> (дата звернення: 03.10.2023)

43. Марченко І. С. Напрямки формування передумов мовленнєвого розвитку дітей першого року життя. Логопедія. 2013. № 4 С. 60 – 66.

44. Мельник С. Ранній вік як сензитивний період розвитку мовлення дітей. Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів VII

Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 28-29 березня 2023 р.) / за ред. О.П. Демченко, Н. О.

45. Пахальчук; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця: ТОВ «Мерк'юрі Поділля», 2023. Вип. 12. С. 91 – 94.

46. Мельник І., Реснянська У. Розвиток мовлення дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9280/1/The%20Development%20of%20Early-Aged%20Children.pdf> (дата звернення: 14.09.2023)

47. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього та шкільного віку. / А. Богуш, Н. Маліновська. Підручник для учнів педагогічних коледжів спеціальності 012 Дошкільна освіта. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2021. 336 с.

48. Миронова С. П., Гаврилов О. П., Матвєєва М. П. Основи корекційної педагогіки: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2010. 117 с.

49. Новожилова Т. Н. Роль батьків у мовленнєвому розвитку дитини. URL: <https://www.calameo.com/books/004606231b776758b5be3> (дата звернення: 02.10.2023)

50. Омеляненко А. Навчання дітей старшого дошкільного віку складати розповіді-роздуми : монографія / Алла Омеляненко. Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 196 с.

51. Освітня лінія «Мовлення дитини» // Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) : навч. програма : у 2-х ч. / наук. керівник О. Л. Кононко. Київ : МЦФЕР–Україна, 2014. Ч. 1 : Від народження до трьох років. С. 175–186.

52. Освітня лінія «Мовлення дитини» // Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) : навч. програма : у 2-х ч. / наук.

керівник О. Л. Кононко. – Київ : МЦФЕР–Україна, 2014. – Ч. 2 : Від трьох до шести (семи) років. – С. 135–148 ; С. 310–322.

53. Пасюра Ю. В. Методи та прийоми стимуляції розвитку мовлення у дітей раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку. Інтеграція науки і практики в умовах модернізації спеціальної освіти України: збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 23-24 березня 2023 року / за заг. ред. С. Д. Яковлевої, Н. В. Кабельнікової. Івано-Франківськ, 2023. С. 158 – 160.

54. Пащенко О. Як розвивати в дошкільнят різні види мислення / О. Пащенко // Палітра педагога. 2018. № 6. С. 3–6.

55. Попова Н. М. Розвиток мовлення дошкільників у процесі ознайомлення з природою / Н. М. Попова // Логопед. – 2015. – № 6. – С. 10–15.

56. Розвиваємо мовлення : дидактичні матеріали / упоряд. Н. С. Клунська. – Харків : Основа, 2007. – 64 с. – (Серія «ДНЗ. Розвивайка»).

57. Рання логопедична корекція: навч.-метод. посіб. / уклад. Л. А. Черніченко. Умань: Візаві, 2020. 150 с.

58. Рібцун Ю. В. Вихователь у логопедичній групі: мол. дошкіль. вік: метод. рек. Дошкільнє виховання. 2008. № 8. С. 17–19.

59. Рібцун Ю. В. До питання про механізми затримки мовленнєвого розвитку у дітей. Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. 2005. № 13. С. 170–174

60. Рібцун Ю. В. Загальний недорозвиток мовлення у молодших дошкільнят : поради психологу. Дошкільнє виховання. 2009. № 10. С. 18–20.

61. Рібцун Ю. В. Предметно-розвивальне середовище: мол. логопед. група для дітей із ЗНМ. Палітра педагога. 2008. № 6. С. 21–23.

62. Савінова Н. В. Формування навичок самоконтролю мовленнєвої діяльності у дітей як необхідна умова логопедичної корекції. URL: <http://xn-->

e1aaifpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf%2011/doklad_11_3_2_26.pdf (дата звернення: 03.10.2023)

63. Сенедян Т., Бабич Н. Особливості логопедичного консультування родин дітей раннього віку із груп ризику. Спеціальна і інклюзивна освіта: проблеми та перспективи. Тези за матеріалами 15 конференції 17-18 листопада 2022 року / за ред. О. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: видавець Ковальчук О.В. 2022. С. 211 – 215.

64. Січкачук Н. Д. Сучасні методи вивчення дітей раннього віку з порушеннями мовленнєвого розвитку. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2016. № 31 С. 86-92.

65. Терещенко І. Народна мудрість дитячими вустами : введення фразеологізмів у мовлення дітей / І. Терещенко // Палітра педагога. – 2016. – № 1. – С. 11–13.

66. Товкач І. Як розвивати мовлення наймолодших / І. Товкач // Палітра педагога. 2016. № 4. С. 3–6.

67. Тоцька Т. Добре слово, або Як прищеплювати любов до рідної мови / Т. Тоцька // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2018. № 2. С. 51–57.

68. Хоменко С. О. Етіологія мовленнєвих порушень у дітей раннього віку. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7726/Homenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 11.09.2023)

69. Тяпунова М. Прийоми розвитку творчого мислення дошкільників / М. Тяпунова // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2017. № 10. С. 42–43.

70. Хоменко С. О. Логопедичне обстеження в системі комплексного вивчення дітей раннього віку з порушеннями мовлення. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7815/Homenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 11.09.2023).

71. Хоменко С. О. Порівняльна характеристика розвитку мовлення у дітей раннього віку в нормі та з порушеннями. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17112/Khomenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 12.09.2023).
72. Чубенко О. В. Передумови формування усного мовлення в дітей. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp5/chubenko.pdf (дата звернення: 24.09.2023)
73. Швець О. І. Клініко-педагогічні методи діагностики та корекції мовленнєвих порушень: методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2011. 79 с.
74. Шульженко Д. І. Дизонтогенетичні аспекти ранньої корекційно-педагогічної роботи в соціально-реабілітаційних центрах. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/453> (дата звернення 12.09.2023)
75. Щерба О. М. Формування продуктивного мислення в учнів початкової школи / О. М. Щерба // Обдарована дитина. 2012. № 1. С. 44–48.
76. Яковенко О. Розвиваємо мовлення з колиски / О. Яковенко // Дошкільне виховання. 2017. № 2. С. 2–4.
77. Bastun, N. A. (2005). Early intervention services in Ukraine: the path to integration. К., ІСС «Lesta»